

Η διανόηση του Γληνού*

«Ετούτη είνε η πίστη του σημερινού ανθρώπου. Η αλήθεια που το ανθρώπινο γένος με αγώνες, μόχτους, αίματα και θυσίες την καταχτάει σιγά-σιγά, για να κυριαρχήσει κάποτε τη μοίρα του. Ποιος έχει τη δύναμη να στερήσει σήμερα τον άνθρωπο από το υπέρτατο απολυτρωτικό του δικαίωμα, το δικαίωμα στην κατάκτηση της αλήθειας;»

Δ. Γληνός, *Σοφιστής*, I, 82

Η α είνε παράλογο να ζητήσει κανείς κάτι ολοκληρωμένο για τη διανόηση του Γληνού από τις γραμμές αυτές, που γράφονται βιαστικά και μέσα στην παραζάλη από το σκληρό χτύπημα. Για κάτι τέτοιο χρειάζεται περισυλλογή στις ζωντανές αναμνήσεις από την προσωπικότητά του και στοχαστική διερεύνηση της γραπτής κληρονομιάς, που μας άφησε.

Η χαρακτηριστικότερη γραμμή της ουσίας του Γληνού είνε η γερή κι αντρίκια διανόησή του. Στο θριαμβευτικό του λόγο και στο στιβαρό γράψιμό του αυτή έδινε την ακλόνητη απολύτρωση. Ο Γληνός είνε από τους ελάχιστους πραγματικούς στοιχαστές, ένας πανσέρ, όπως λέγουν οι Γάλλοι, από τους σπάνιους, που έβγαλε η νεώτερη Ελλάδα κι ένας από τους κορυφαίους ανάμεσά τους. Και το χαρακτηριστικότερο της διάνοιάς του, όπως όλης της ουσίας του, ήταν η δύναμη, η ορμή, η ξεχειλισμένη ζωντάνια. Δυνατός, ρωμαλέος, πλούσιος, άφθονος ήταν η εντύπωση που άφηνε σ' εκείνον που τον πλησίαζε, τον άκουε ή τον διάβαζε. Η μεγάλη αυτή δύναμη, η άφθονη υγεία, το τολμηρό και καλόκαρδο αντίκρισμα του κόσμου όρισε την πνευματική του τοποθέτηση. Ο Γληνός ήταν στερεά ριζωμένος στη χειροπιαστή του πραγματικότητα. Με όλο το είναι του έλεγε: είμαι ο άνθρωπος για τον οποίον ο εξωτερικός κόσμος υπάρχει. Χωρίς κανένα περιορισμό ή επιφύλαξη πίστευε στην αντικειμενική του ύπαρξη, με όλες του τις ποικιλίες, με τα χρώματα

* Κομμουνιστική Επιθεώρηση, τχ. 2, 1944, σ. 646-650.

και τις ιδιοτυπίες του. Δεχόταν ακόμα με την ίδια βεβαιότητα, πως ένα κομμάτι της χειροπιαστής πραγματικότητας είναι ο άνθρωπος με τη φυσιολογική και τη νοητική του ύπαρξη και τον παραστατικό και συναισθηματικό του κόσμο. Φύση κι άνθρωπος, ύλη και πνεύμα βρίσκονται στην πιο στενή συνάρτηση. Οι διάφορες μορφές και λειτουργίες της ύλης, από την ανόργανη ουσία ως την οργανική, οι φυσιολογικές και νοητικές λειτουργίες του ανθρώπου μαζί με τα πνευματικά δημιουργήματά του: κοινωνία, θρησκεία, κράτος, ήθη κι έθιμα, δίκαιο, τέχνη, φιλοσοφία, επιστήμη αποτελούνε μιαν ενιαία κοσμική λειτουργία. Κάθε χωρισμός, κάθε διαρχία του ήταν αποχρυστικά. Ρεαλισμός και φυσιοκρατία πέρα πέρα.

Τ' όργανο που διερευνά και γνωρίζει την ενιαία αυτή πραγματικότητα είναι ο νους, αλάθευτος και κυρίαρχος, όταν δουλεύει με λογικότητα, όταν δηλαδή προσαρμόζεται στη νομοτέλεια που κυβερνά τη φύση, όταν βρίσκεται σε όσο μπορεί «πληρέστερη ανταπόκριση στις αντικειμενικές δυναμικότητες», όταν πλησιάζει, όσο μπορεί, «πιο πολύπλευρα και πιο κοντά στη φυσική ή κοινωνική πραγματικότητα». Τη γνώση δεν την καθορίζει το υποκείμενο παρά ο εξωτερικός κόσμος. Το «είναι» καθορίζει τη συνείδηση και όχι τ' ανάποδο. Το υποκείμενο, που θεωρεί, τόσο μόνο πλησιάζει το αντικείμενο, όσο υποτάσσεται στη νομοτέλειά του, «αναγκασμένο από την κύρωση της πράξης». Η σωστή γνώση, η αλήθεια, η επιστήμη δεν είναι κάτι απόλυτο που το βρίσκουμε μια φορά κι ισχύει για όλους τους αιώνες, παρά διαμορφώνεται και τελειοποιείται με τη διαμόρφωση και τελειοποίηση των όρων της ζωής. Το μοναδικό κριτήριο της είναι η πράξη. Σωστό, αληθινό είναι εκείνο που επικυρώνεται στην ενέργειά μας, που αποδίδει. Στο φυσικό κόσμο, εκείνο που μας κάνει να χρησιμοποιούμε όσο μπορεί καλύτερα τις φυσικές δυνάμεις. Στον ιστορικό και πνευματικό κόσμο εκείνο που βοηθεί την ανάπτυξη, την προκοπή, που ασφαρίζει την υλική ευτυχία σε όσο το δυνατόν μεγαλύτερο μέρος από τους κατοίκους της γης, που συνάρτησή της είναι η πνευματική ανάπτυξη. «Όπως στη γνώση του φυσικού κόσμου», γράφει, «το μόνο κριτήριο είναι η κύρωση από την πράξη έτσι και στη γνώση του ιστορικού κόσμου. Η κύρωση της ιστορικής γνώσης δεν είν' άλλη καμιά παρά η ίδια η ζωή, η ιστορική δικαίωση» (Σοφιστής, 1, 10-11). Η τέτοια γνώση, η επιστήμη είναι δύναμη, είναι εξουσία, όπως γράφει ανατρέχοντας στον Μπέικον, είτε σπέρμα ζωής, όπως λέγει, με άλλη έκφραση. Μας οπλίζει με δύναμη για να δαμάσουμε τη σκοτεινή μοίρα.

Κοντά στη θετική, την παραγωγική της λειτουργία έχει κι άλλη, όχι λιγότερο ωφέλιμη, η επιστήμη κι η αλήθεια. Σκορπίζει τα σκοτάδια, γλυτώνει τον άνθρωπο από πλάνες, από επιβιώσεις παλαιών τρόπων του σκέπτεσθαι, από μυθοπλασίες και μυστικισμούς που κοκαλώνουν τη ζωή και εμποδίζουν την προκοπή.

Ο Γληνός γράφει επιγραμματικά: «Ο βασικός σκοπός της επιστήμης είναι να απομακρύνει το μυστήριο». Γι' αυτό είναι αμείλικτος εχθρός κάθε τάσης που στη-

ρίζεται ή θέλει να ξαναγυρίσει σε μια στατική μορφή της αλήθειας, στις αφηρημένες και αιώνιες ιδέες, στο χωρισμό του κόσμου σε δυο, σε ύλη και πνεύμα, είτε στη νεώτερη όψη της ίδιας πλάνης, το χωρισμό σε «είναι» και «γίγνεσθαι», σε «δέον» και «είναι» είτε σε αξίες που παίρνουν μεταφυσική υπόσταση. Όλα αυτά είναι ανθρώπινο κοίταγμα, υποκειμενισμός, αυταπάτη ή καθαρή απάτη. «Το "αεί ωσαύτως κατά ταύτα έχον" είναι ανύπαρχτο, βασικός ανθρωπομορφισμός και αντανάκλαση του ανθρώπινου πόθου για την προσωπική του αιώνιαν ύπαρξη» (Σοφιστής, 1, 29). Είναι υποκειμενικές κατασκευές, πνευματικά εποικοδομήματα ομάδων και τάξεων που θέλουν μ' αυτά να υποστηλώσουν την κλονιζόμενη υπόστασή τους. «Το αίτημα του υποκειμενισμού είναι η αναίρεση της επιστήμης και της δύναμης αυτής που παρέχει στον άνθρωπο. Και διαπιστώνεται σήμερα, γιατί η δύναμη αυτή είναι επικίνδυνη σε ορισμένη κατηγορίαν ανθρώπων, που η πλάνη και ο μύθος, η φυγή από την πραγματικότητα, εξυπηρετεί τα συμφέροντά τους και διατηρεί τα προνόμιά τους» (31). Καταλήγει πάντα στο τέλος, «στην άρνηση, γιατί έσχατο καταφύγιό του είναι το μυστήριο και το θαύμα. Είναι ουσιαστική άρνηση του απολυτρωτικού νου, που τον θεοποιεί για να τον ευνουχήσει. Άπειρες είναι οι περικοπές, που με το ίδιο πάθος υποστηρίζει αυτή η θέση. Είναι του Βολταίρου το «αφανίστε, σπάστε την άτιμη», δηλαδή τη μισαλλοδοξία, το θρησκευτικό φανατισμό.

Επιμένει στο σημείο αυτό, γιατί οι τέτοιες κατασκευές και αγυρτίες έχουν περισσότερη λαβή στο έδαφος που καλλιεργεί ο ίδιος. Γιατί το κύριο αντικείμενο της γληνικής διάνοησης είναι η ιστορία και οι πνευματικές αξίες, κι αυτές σηκώνουν πολύ νερό, ενώ η νομοτέλεια στη φύση αναγνωρίζεται, με κάποιες υπεκφυγές, γενικότερα.

Σ' όλη του τη ζωή ο Γληνός έστησε καρτέρι σε κάθε υποκειμενισμό, σε κάθε ανεξέλεγκτον ισχυρισμό, ιδεοκρατία ή ενορατισμό με όποια μορφή και αν παρουσιάζονταν, σε όποια τρύπα και αν στριμώχνονταν.

Από ιδιουσυχρασία και τοποθέτηση ο Γληνός ανήκει στη μεγάλη οικογένεια των ρεαλιστών και εμπειρικών φιλοσόφων, που η γραμμή της αρχίζοντας από τους πρώτους Ίωνες φιλοσόφους και περνώντας από τον Δημόκριτο ολοκληρώνεται με τον Επίκουρο στην αρχαία Ελλάδα και στους νεώτερους χρόνους, κι αρχίζοντας από τη φυσική επιστήμη και την εμπειρική φιλοσοφία ενός Μπέικον και ενός Λοκ και περνώντας από τους γάλλους διαφωτιστές του 18ου αιώνα, έναν Ντιντερό και έναν Χόλμπαχ, καταλήγει στους μηχανικούς υλιστές και στην υλιστική διαλεκτική του 19ου αιώνα.

Η πίστη του στην ικανότητα του μυαλού ήρθε να ξεκαθαρίσει και να ολοκληρώσει στην τελευταία φάση της ζωής του η διαλεκτική, που στάθηκε ένας από τους φωτεινότερους ερμηνευτές της στον τόπο μας. Αυτό έδωσε την καινούργια ιδιοτυπία στη φιλοσοφία του Γληνού. Διαφέρει απ' τους παλαιότερους εμπειρικούς,

γιατί αντικείμενο του στοχασμού του δεν είναι η φύση παρά ο άνθρωπος κι η ζωή του στην κοινωνία και το ιστορικό του γίνεσθαι γενικά. Ο Γληνός είναι φιλόσοφος της ιστορίας και του πολιτισμού στην έννοια του Χέγκελ και της νεώτερης διαλεκτικής. Φιλόσοφος και άνθρωπος της δράσης, ενδιαφέρεται με πάθος για τα κοινωνικά προβλήματα και τις πνευματικές αιτίες. Στην κατεύθυνση αυτήν είχε στραφεί αποφασιστικά τα τελευταία δεκαπέντε χρόνια και ήταν γιομάτος σχέδια και δούλευε επίμονα σ' αυτή. Δείγματα υποθέτομε πως θα βρεθούν στα χειρόγραφα του.

Σαν ώριμο καρπό του μακρόχρονου αυτού στοχασμού μας κληροδότησε την Εισαγωγή στο Σοφιστή του Πλάτωνα. Με μιαν αριστοτεχνική εφαρμογή της διαλεκτικής πάνω στις ανθρωπιστικές σπουδές φτάνει –συμμάζεύοντας και συμπυκνώνοντας συγκινήσεις και πόθους εφηβικής και νεανικής ηλικίας και στοχασμούς της ωριμότερης– ο φιλόλογος μελετητής των αρχαίων σε μια σύνθεση, σ' ένα ρωμαλέο σχήμα που τοποθετεί και κάνει, όπως λέει ο ίδιος, πιο κατανοητό κάθε μερικό στοιχείο. Ό,τι μας γράφει εκεί στα δυο κεφάλαια της Εισαγωγής για ιστορική μνήμη, για επιβίωση και αναβίωση, για formalισμό και ρεαλισμό στις ανθρωπιστικές σπουδές και την κοσμοθεωρητική και βιοθεωρητική σκοπιά απ' όπου κοιτάζομε το ιστορικό γίνεσθαι, η ανάλυση της προσωπικότητας του καλλιτέχνη που δίνει, είναι από τις σπάνιες φιλοσοφικές συνθέσεις πάνω σε προβλήματα πολιτισμού που έχουμε στη γλώσσα μας. Τα κλασικά γράμματα φωτίζονται από καινούργιο και ιδιόρρυθμο φως κι η αρχαιότητα παίρνει ασυνήθιστη αίγλη. Ορισμένες σελίδες του βιβλίου είναι ένας συγκρατημένος μα βαθύς ύμνος στο αρχαίο πνεύμα, τέτοιον που δεν έκουσε από κανένα αρχαιολάτρη ή αρχαιοκάπηλον της ντουζίνας.

Δεν θέλω να μειώσω την εντύπωση από τη ρωμαλέα κατασκευή του Γληνού με πρόχειρη ανάλυση. Συνιστώ σ' όσους τον αγάπησαν να διαβάσουν ή να ξαναδιαβάσουν τις εξαιρετες αυτές σελίδες.

Δεν είναι οι μόνες, με την ίδια δύναμη, που γεννήθηκαν από τη διάνοια που έσβησε προχθές σε μια κλινική. Πόση θερμή, πόση μάθηση και πόση συνθετική ικανότητα κρύβει το έργο του θα φανεί, όταν παρουσιασθεί το έργο αυτό σε ολοκληρωμένη έκδοση.